

DOMONKOS Endre

tudományos főmunkatárs

**Budapesti Gazdasági Egyetem, Alkalmazott Tudományok Egyeteme
Külkereskedelmi Kar**

senior research fellow

**Budapest Business School University of Applied Sciences Faculty
of International Management and Business, Budapest, Hungary**

email: Domonkos.Endre@uni-bge.hu

AZ OSZTRÁK–MAGYAR MONARCHIA FELBOMLÁSÁNAK GAZDASÁGI KÖVETKEZMÉNYEI (1918–1922)

THE ECONOMIC CONSEQUENCES OF THE DISMEMBERMENT OF AUSTRO–HUNGARIAN EMPIRE (1918–1922)

ABSTRACT

The First World War and the dismemberment of the Austro–Hungarian Empire in the Autumn of 1918 had serious economic and political consequences on the Central, Eastern European countries. At the end of 1918, all countries in the region were on economic collapse. Besides the acute lack of food and fuel supply, physical devastation and loss of human resources, the depreciation of national currencies and finally, the current account difficulties further exacerbated the situation of the countries of East Central Europe.

The borders of Central and Eastern Europe was reshuffled by the victorious Entente Powers at the Peace conference of Paris in 1919, based on the principle of self-determination, which was elaborated by the American President, Woodrow Wilson. As far as the new frontiers were concerned, they did not fulfil the requirements of nation states. The main consequence was that the new borders were meant as a source of tension in the Inter-war period.

The objective of my paper is to evaluate the economic consequences of the dismemberment of Austro-Hungarian Monarchy. In this context, the territorial changes, which happened in the region after 1918 had profound impacts on the further development of the region. Because of length constraints, I will not highlight the domestic politics of the Central and Eastern European countries and the question of the nationalities.

Kulcsszavak: gazdaságtörténet, Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása, területi változások, háborús károk, infláció, gazdasági nehézségek

Keynotes: economic history, dismemberment of the Austro–Hungarian Monarchy, territorial changes, war damages, inflation, economic difficulties

1. Bevezetés

Az első világháború és 1918 őszén, az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása súlyos gazdasági és politikai következményekkel járt Közép- és Kelet-Európa államaira nézve. Valamennyi közép- és kelet-európai ország nemzetgazdasága 1918 végére az összeomlás szélére került. A fűtőanyag- és az általános élelmiszerhiány mellett a fizikai értelemben vett pusztítás, a humán erőforrás állományában bekövetkezett veszteségek, a pénzügyi káosz és a nemzeti valuták elértéktelenedése, valamint a fizetési mérleg nehézségek tovább súlyosbították a térség országainak helyzetét.¹

A világháború győztes nagyhatalmai az 1919-es párizsi békekonferencián – Wilson amerikai elnök által hangoztatott népek önrendelkezésének joga alapján – újrajazolták Közép- és Kelet-Európa térképét.² Ugyanakkor a győztes hatalmak által megállapított határok egyáltalán nem feleltek meg a nemzetállami követelményeknek, így állandó feszültségforrássá váltak a két világháború közötti időszakban.

Tanulmányom célja az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásának és a Párizs környéki békeszerződések területváltozásai során bekövetkezett gazdasági következmények bemutatása Közép- és Kelet-Európa államai között. Ugyanakkor területi korlátok miatt nem kívánok foglalkozni a térség egyes országainak belpolitikai helyzetével és a „nemzetiségi kérdés” témakörével.

2. A dualista Monarchia felbomlásának gazdasági következményei

1918 végére az egykori nagy gazdasági térség, az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásával heterogén összetételű „többnemzetiségű” államok jöttek létre. Mindez a folyamat területváltozásokkal és messzemenő politikai, gazdasági következményekkel járt együtt.

A korábbi 51 millió lakossal rendelkező, közép-európai regionális hatalom helyén megalakult Ausztria (1918. november 12.), Csehszlovákia (1918. november 14.), a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság (1918. december 1.) és a korábbi területének egyharmadára zsugorodó Magyar Királyság.³ Az 1918. december elején megalakult Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz csatlakoztak az elemeire széthulló Habsburg Birodalom különböző területei: a ciszlajtai tartományok közül Szlovénia és Dalmácia, továbbá a másik birodalomfélhez tartozott Horvátország és a Vajdaságnak nevezett dél-magyarországi területek, Bácska és Bánát nyugati fele. Az új délszláv állam egyúttal bekebelezte az Osztrák–Magyar Monarchia által 1908-ban annektált Bosznia-Hercegovinát.⁴

Románia az egykori Magyar Királyságtól magához csatolta Erdélyt és az ún. partiumi határterületeket, a korábbi osztrák tartományokból Bukovi-

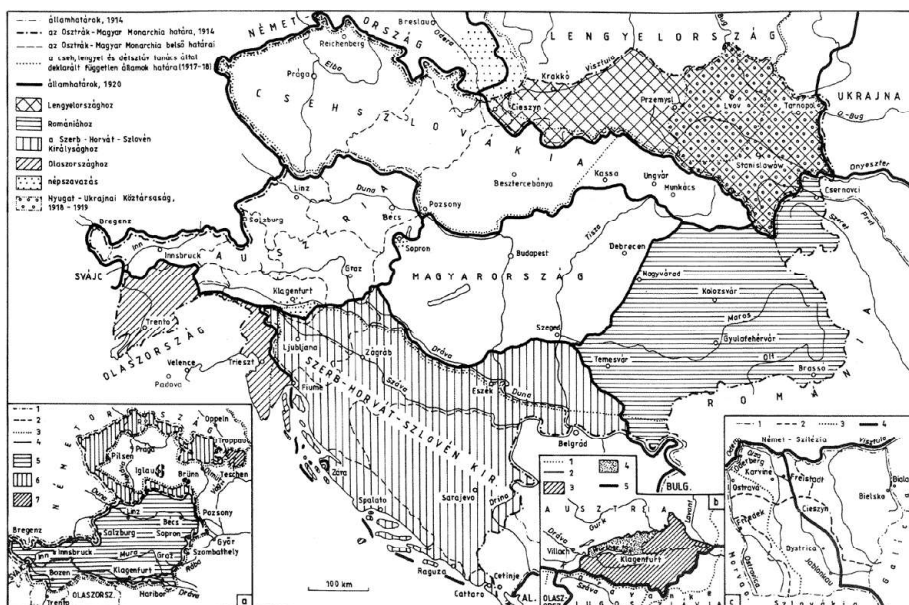
nát, valamint az Orosz Birodalomból Besszarábia egy részét is. A Román Királyság a területi elcsatolásokkal háromszorosára növelte területét (304 ezer km²) és jelentősen bővült a lakossága (17,6 millió fő).⁵

Jelentős területekkel gyarapodott az újonnan megalakult lengyel állam is, mivel megszerezte a korábban a Monarchiához tartozó Bukovinát és Galíciát, továbbá az egykori Orosz és Német Birodalomhoz tartozó térségeket (Poznań és környéke, valamint beloruszok, litvánok és ukránok lakta kelet-lengyel területek) is. Lengyelország Kelet-Európa egyik legnagyobb kiterjedésű állama lett 388 ezer km²-nyi területtel és 27 millió lakossal.⁶

A Közép- és Kelet-Európában végbement területi változások következtében a gazdasági fejlődés terén korábban tapasztalható kontinuitás megszűnt, mivel az egykori birodalmak (Osztrák–Magyar Monarchia, cári Oroszország) helyén önálló államok jöttek létre, amelyek gazdaságilag, társadalmilag és kulturálisan is rendkívül eltérő összetételűek voltak.

Az első világháború utolsó éveiben (1917–1918) súlyos problémát jelentett az általánossá vált gazdasági káosz és a termelés drasztikus visszaesése. A gazdasági bajokat tovább tetézte a hadigazdálkodásról béke-termelésre való átállás és a megváltozott külgazdasági körülményekhez való igazodás nehézségei.

1. térkép: Az Osztrák–Magyar Monarchia felosztása, 1918–1920
Map 1.: The dissolution of the Austro-Hungarian Monarchy, 1918–1920

Forrás: Köztes-Európa Térképgyűjtemény. Erdélyi Magyar Adatbank.

In: <http://terkeptar.transindex.ro/legbelso.php?nev=129>; Letöltve: 2019. március 17.

A legsúlyosabb helyzet Közép- és Kelet-Európában a legnagyobb megrázkódtatásokon átment Ausztriában, Magyarországon és Lengyelországban következett be. Mindez szorosan összefüggött az egykori nagy gazdasági térség, az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlásával. A Monarchia örökségén osztozó utódállamok közül Ausztriát sújtották leginkább a régi gazdasági egység váratlan felbomlásából származó hátrányok. Az egykori osztrák terület lakosságának több mint egyharmada Csehszlovákiához került; korábban e területen képződött a nemzeti jövedelem 45%-a. Az Osztrák Köztársaság 22%-ot örökölt a Monarchia volt lakosságából, s területén a korábbi nemzeti jövedelem 30%-át állította elő. A lakosság 40%-án osztozó országok (Lengyelország, Jugoszlávia, Olaszország és Románia) olyan területeket kaptak, ahol a korábbi nemzeti jövedelem 25%-át termelték meg.⁷ A kedvezőtlen gazdasági feltételek, a szűkös élelmiszerellátás és nyersanyaghiány mellett további problémát jelentett, hogy Ausztriát elvágták a Monarchia korábbi értékesítési piacaitól. Mindezek következtében az ipari termelés alig haladta meg a háború előtti szint egyharmadát.⁸

Az első világháború végére Magyarország helyzete is rendkívül súlyossá vált. A munkaerőhiány, a lóállomány katonai igénybevétele és az állatállomány csökkenése a nemzeti jövedelem termelésében meghatározó szerepet játszó mezőgazdaság visszaesését eredményezte. 1919-ben a mezőgazdaság termelése – 1920-ban megállapított terület alapján számítva – alig egyharmadát tette ki a háború előtti szintnek és 1920-ban is csak 50–60%-a körül mozgott. Hasonló termeléseszkökenés következett be az iparban is. A fogyasztási iparcikkek termelését a hadiipar javára oly mértékben korlátozták, hogy az 1918-ban már a békeszint 30–40%-ára esett vissza. A stratégiai célokat szolgáló termelési ágazatok közül a vas és acélipar termelése felére csökkent. Az ipari termelés 1919 őszére alig haladta meg az 1913-as szint 15–20%-át és 1920-ban is csak 35–40% körüli szintig emelkedett.⁹

Magyarországon a világháború utolsó évében kialakult gazdasági károszt tovább fokozta, hogy 1918 őszétől kezdve állandóan kisebb-nagyobb harcok dúltak hazánk területén. Az 1918 őszén dél-dunántúli területekre (Baranya megye és Pécs) történt szerb bevonulás, a Tanácsköztársaság alatti fegyveres tevékenység, az 1919-es román megszállás, valamint a kommunista 133 nap után egyre szélesedő különítményesek által okozott károk is érzékenyen érintették az országot.¹⁰

Magyarország számára Ausztriához hasonlóan a korábbi egységes vámterületként és önálló gazdasági egységként működő Osztrák–Magyar Monarchia megszűnése is komoly nehézséget jelentett, mivel a háború előtti magyar gazdaság a birodalom piacára és nyersanyagviszo-

nyaira épült. A Monarchia felbomlásából adódó gazdasági problémákat tovább növelte, hogy Magyarország az 1920. június 4-én aláírt trianoni békeszerződésben elvesztette nyersanyagforrásainak jelentős részét. A sóbányákból, amelyek a háború előtt 2,5 millió mázsa sót termeltek, egyetlenegy sem maradt Magyarországon. Nagybánya, Körmöcbánya és Selmezbánya elcsatolásával megszűnt az arany, az ezüst, a réz, a horgany és a mangán bányászata. Az évi 65 ezer mázsát adó nyitrai, erdélyi és muraközi kőolajkutak szintén idegen kézre kerültek.¹¹ Hazánk összesen nyersvaskészletének 83%-át, faállományának 84%-át, szén, nyersolaj, réz, arany és ezüstlelőhelyeinek 65%-át vesztette el.¹² A vaskohászat 31%-a, a vasérctermelés 11%-a maradt meg. A két világháború közötti időszakban ezért számos magyar iparág nyersanyag-behozatalra (nehézipar és ezen belül főleg a gépgyártás, valamint a textilipar) szorult. A nyersanyagkészletek nagysága és az egyes iparágak kapacitása között súlyos aránytalanságok keletkeztek. Ugyanakkor a részben Budapestre és környékére koncentrálódó feldolgozóiparnak jelentős része Magyarországon maradt. A vasúti közlekedési eszközök gyártásával foglalkozó iparvállalatok földrajzilag úgy helyezkedtek el, hogy szinte teljes egészében Magyarországon maradtak. Ezzel szemben a vasúthálózatnak csak 38%-a esett az új határok közé, s körülbelül hasonló arányban módosult a mozdony- és a vagonpark is.¹³ A trianoni békediktátum következtében a vasútvonalak terén továbbra is megmaradt Budapest központi szerepe, miközben a jelentősebb vidéki központok (Debrecen, Miskolc, Szeged, Pécs) közötti vasúti vagy közúti összeköttetés meglehetősen nehézkessé vált, aminek hosszú távú hatásai a belső forgalom növekedését jelentős mértékben megnehezítette.¹⁴

A trianoni békediktátum területi elcsatolásai miatt megváltozott Magyarország mezőgazdaságának termelési szerkezete. Miközben a szántóterület aránya a dualista korszak 45,5%-áról 60%-ra nőtt a trianoni Magyarországon, addig a legjobb minőségű szántóföldek közül kifejezetten a legtermékenyebb földeket – Bácska, Bánát, Csallóköz – csatolták el.¹⁵

Az újonnan megalakult Lengyel Köztársaság súlyos helyzetéhez jelentős mértékben hozzájárult az ország területén végbement háborús pusztítás. A hat éven keresztül húzódó frontvonalak és a megszálló hatalmak (Ausztria, Németország és Oroszország) tevékenysége miatt a veszteségek rendkívül nagyok voltak. Az új Lengyelország területén 1,8 millió városi és vidéki épület dőlt romba. A közlekedési infrastruktúra is súlyosan károsodott, mivel a hadi cselekmények miatt a vasúti hidak és állomásépületek, valamint a vasúti műhelyek fele elpusztult.¹⁶

A mezőgazdaság veszteségei is jelentősek voltak, mert az első világháború végére megközelítőleg 1.5 millió hektár szántóföldi terület ma-

radt műveletlenül és 2,1 millió hektárt tett ki az elpusztított erdőállomány.¹⁷

A lengyel területek iparát is jelentékeny csapások érték, mivel az egykori cári Oroszországhoz tartozó Lengyel Királyságban összesen több mint 150 gyárat szereltek le. Az ipar összes vesztesége Lengyelországban elérte a 10 milliárd arany frankot. 1919 elején a lengyel ipari termelés a világháború előtti utolsó békeévhez viszonyítva alig 15% körül alakult és az év végére alig haladta meg az 1913-as szint 30%-át. Az ipari termelés a legerőteljesebben az élelmiszeriparban (11–15%-kal), valamint a cink- és papírgyártás területén (22% és 24%-os csökkenés) esett vissza, míg a bányászat esetében a termelés volumenének csökkenése kisebb mértékű volt.¹⁸

A köztársaság nehézségeit tovább növelte, hogy három tartomány (Galícia, a Lengyel Királyság egykori területei és Pomeránia) lakosságát, intézményeit és hagyományait kellett egyesíteni. A strukturális válságot jól jelezte, hogy a háború előtti lengyel területek között egyáltalán nem épültek ki szerves kapcsolatok. Míg a poznaí terület viszonylag fejlett mezőgazdasággal szinte teljesen a német ipari központok élelmiszer-ellátását szolgálta, a Királyság textil- és fémipara az orosz birodalom igényeit szolgálta ki. Galícia elmaradott gazdasága pedig igen nehezen maradhatott fenn a Monarchia többi államából származó import nélkül.¹⁹ A helyzetet tovább bonyolította, hogy kezdetben hatféle fizetőeszköz (háromféle értékű orosz rubel, osztrák korona, német márka és az ún. lengyel márka) volt forgalomban, az öt régió – a Poznań-vidék, Szilézia, Cieszyn, Kelet-Galícia és Közép-Litvánia (Vilna) mindegyike önálló közigazgatást és jogrendszert tartott fenn. A dezintegrációt fokozta, hogy a korábbi határterületek most az ország központjává váltak. Varsónak nem volt közvetlen vasúti összeköttetése Poznańnyal, Gdańskkal vagy Lwówval, ezért ilyen körülmények között az egységes belső piac kialakulása egyáltalán nem volt zökkenőmentes folyamat.²⁰

A háborús pusztítás és anyagi károk Szerb-Horvát-Szlovén Királyságot sem kerülték el. Szerbiában már 1914 és 1915 folyamán katonai hadműveletek zajlottak, melynek során nemcsak a mezőgazdasági termelés, hanem az ipar teljesítménye is drasztikusan csökkent. 1918-ban számos iparág termelése az 1913-as sinthez képest 20 és 50% körül mozgott.²¹ Súlyos károsodás érte az állatállományt is, mivel több mint 0,5 millió ló, 1,7 millió szarvasmarha, 2,4 millió sertés, 6,3 millió juh és 1,2 millió kecske pusztult el.²² Ez a hatalmas veszteség a sertés-, juh- és kecskeszám majdnem, vagy több mint felét, a lóállomány több mint egyharmadát, a szarvasmarha-állomány több mint egynegyedét érintette. További problémát jelentett, hogy több száz kilométernyi vasútvonal és sok vas-

útállomás semmisült meg, valamint a mozdonygéppark is megrongálódott. Az infrastruktúrában bekövetkezett károk nagymértékben hátráltatták a világháború után a közlekedéstől és szállítástól függő gazdasági ágazatok talpra állását. Emellett Szerbia az Osztrák–Magyar Monarchia elleni harcokban megközelítőleg 275 ezer embert veszített, a mozgósítottak közel 40%-át.²³

A háborús kimerülés és pénzromlás, amely az Osztrák–Magyar Monarchia területeit érintette, természetesen nem kerülte el a cseh és szlovák területeket sem. A Csehszlovák Köztársaság megalakulása utáni hónapokban, 1918 végén az ipari termelés csak a háború előtti színvonal felét tette ki, de 1920-ra is csak 70%-ig emelkedett.²⁴ Ugyanakkor a csehszlovák gazdaság az egykori Monarchia iparilag legfejlettebb tartományait (cseh és morva területek mellett Szilézia) örökölte, amely a gazdasági kibontakozás kedvező lehetőségeit biztosította a szláv állam számára. 1921-re, amikor az osztrák és magyar termelés alig tudott kikerülni válságos helyzetéből a csehszlovák ipar már a háború előtti termelés 75–80%-át érte el.²⁵

Csehszlovákia kezdettől fogva fejlett nehéziparral és ezen belül gyors ütemben fejlődő gépiparral rendelkezett, miközben könnyűipari ágazatainak fellendülése (textil-, cipő- és üveggyártás) a világpiaci verseny alakulásától függött.²⁶ Alapvető nehézséget jelentett ugyanakkor, hogy az országon belül az iparosodáshoz szükséges erőforrások egyenlőtlenül oszlottak meg; az ipari kapacitások túlnyomó része a gazdaságilag fejlettebb cseh területeken volt található, miközben a szlovák és kárpátaljai-ukrán térség gazdasági értelemben véve elmaradottnak számított. Míg Csehszlovákia az egykori Monarchia munkaerő-állományának közel 44%-ával és ipari kapacitásainak 70%-ával rendelkezett, addig az ipari létesítmények alig 10%-a jutott Szlovákiára.²⁷ Összességében véve a csehszlovák állam fejlett és exportképes iparágai (gépipar, jármű- és fegyvergyártás) révén jól ki tudta használni belső gazdasági adottságait. Bulgária esetében a mezőgazdaság termelése 1908–1912 közötti évekhez viszonyítva 1918-ra 57%-ra süllyedt vissza, de 1920-ra már megközelítette a 80%-ot. Az ipari termelés szintje 1921-ben ugyancsak 80%-ig emelkedett.²⁸

Romániában a megszálló hatalmak tevékenysége és kiszállításai következtében a mezőgazdasági gépek és eszközök 30%-a megsemmisült, valamint az állatállomány ennél is nagyobb hányada elpusztult. A román mezőgazdaság teljesítményének erőteljes visszaesését mutatta, hogy az ország összes agrárexportja, amely a világháború előtt 4,6 millió tonnát tett ki, 1919-re mindössze 109 000 tonnára csökkent.²⁹ A román gazdaság egyik legfontosabb tényezőjeként számontartott olajipar termelése az

1912. évi 1,9 millió tonnáról 1919-re 0,9 millióra esett vissza.³⁰ Ugyanezen évben a román ipar termelése alig érte el az 1913-as szint felét. A megszálló német és osztrák–magyar katonai hatóságok nagy mennyiségű vasúti kocsit foglaltak le és szállítottak ki az országból.³¹

Összegezve megállapítható, hogy az egykori nagygazdasági térség, az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásával a térség legtöbb országában – Csehszlovákia kivételével – súlyos gazdasági nehézségek jelentkeztek, melyek döntő mértékben meghatározták a régió államainak későbbi fejlődését.

3. Az infláció és hatása Közép- és Kelet-Európa országaiiban

Közép- és Kelet-Európa államaiban az első világháború után kibontakozott infláció a gazdasági kimerülés általános kísérőjelenségeként a belső tőkefelhalmozás mértékét is csökkentette. Az Osztrák Köztársaságban a háború végére a bankjegyforgalom tizennégyeszeresére, míg a fogyasztói árszínvonal tizenötszörösére növekedett. A háború előtt 3 milliárd koronát kitevő bankjegyforgalom 1918-ra 42,6 milliárdra emelkedett, 1922-re viszont már 4405 milliárdot tett ki. Az osztrák korona, amely 1914 előtt a svájci frankkal állt azonos értéken, 1918 végére annak felére csökkent. 1922-re 100 svájci frank 13 289 koronával volt egyenértékű. A pénzromlás felgyorsuló folyamata megfosztotta a gazdaságot a szükséges belső tőkefelhalmozástól és 1919–1921 közötti időszakban a költségvetési deficit elérte a 60%-ot.³² Az osztrák gazdaság pénzügyi nehézségeit tovább fokozta, hogy Ausztriának a háborút követően se önálló bankjegye, se önálló jegybankja nem volt. A Monarchia teljes arany és ezüstkészletét a terület egyetlen jegybankja, az Osztrák–Magyar Bank tartotta meg, amely a felbomlástól kezdve két speciális osztályra tagolódott: az egyik Ausztria, a másik pedig Magyarország számára bocsátott ki valutát, mely mindkét esetben a korábbi bankjegy felülbélyegzett változata volt.³³

Magyarországon – a legtöbb közép- és kelet-európai országhoz hasonlóan – a hadi kiadások fedezetét egyre nagyobb mértékben papírpénz kibocsátásával biztosították, ezért a forgalomban lévő pénz, a korona rohamosan devalválódott. A háború végére a pénz értéke 60%-kal, 1919 nyarára 85%-kal csökkent. A pénzromlás mértékét jól mutatta, hogy háború előtt a svájci frankkal azonos értékű valutából 1918 októberében még csak 277 koronára volt szükség 100 frank vásárlásához, 1919 nyarára megközelítőleg 1000 koronára, 1924 tavaszán azonban már 1,8 millió korona felelt meg 100 svájci franknak.³⁴

1920 tavaszán felülbélyegezték a régi bankjegyeket – valamennyire a Magyarország feliratot nyomták – és ezzel a lépéssel megteremtették az

önálló magyar pénzjegyet, a különálló magyar koronát. 1921 ősztől azonban a bankóprás újból működni kezdett és az infláció 1922 nyaratól havi két számjegyűvé vált.³⁵ Ausztriához hasonlóan Magyarországon is súlyos problémát jelentett a belső felhalmozáshoz szükséges források elapadása.³⁶

A térség államai közül egyedül Csehszlovákia tudta elkerülni a súlyos és elhúzódó infláció káros hatásait. A csehszlovák kormány már 1919. február 25-én elfogadott rendeletével megteremtette az önálló és stabil fizetőeszközt, a cseh koronát. Ennek során az összes magánbankjegy 50%-át bevonták a forgalomba, a bankokban és takarékpénztárakban elhelyezett számlákat zárolták és az 1%-ot kitevő kényszerkölcsönt átváltották. Egyidejűleg 25%-kal csökkentették a forgalomban lévő pénzmennyiséget. 1919 áprilisban bevezették a hivatalosan is törvényes fizetőeszközzé nyilvánított cseh koronát, melynek árfolyamát 4,9 : 1 arányban a dollárhoz rögzítették.³⁷ Néhány évi ingadozást követően 1922 elején a korona árfolyamát sikeresen stabilizálták, így az Osztrák–Magyar Monarchia utódállamai közül egyedül Csehszlovákia tudta elkerülni a súlyos és elhúzódó inflációt.³⁸ Ebben meghatározó szerepet játszott, hogy a csehszlovák állam az egykori Ciszlajtán területek ipari létesítményeinek közel 70%-ával rendelkezett, amely megteremtette a későbbi dinamikus gazdasági növekedés alapjait, másfelől az ország területét az első világháború katonai hadműveletei sem érintették.

Románia kevésbé tudott sikeresen fellépni az inflációs nyomással szemben, ahol egy arany lei értéke 1919-re 3,6 papír leire süllyedt, majd az infláció csúcspontját jelentő 1924-ben pedig 40,2 leire. Romániában a lei esésének az oka az volt, hogy a háború óta egyrészt a menekültek, másrészt a kereskedők révén túl nagy mennyiségben áramlott lei az országba. A pénz elértéktelenedését tovább fokozta, hogy a frontok mozgása során a németek és az oroszok is bocsátottak ki pénzt.³⁹

Bulgáriában az infláció kisebb méretet öltött a romániaihoz képest. 1915-ben 370 millió leva volt forgalomban, s ez a pénzmennyiség 1918-ra 2249 millióra, majd 1924-re 4772 millióra növekedett. A leva értéke közben folyamatosan csökkent, s míg 1915-ben a bolgár nemzeti valuta egyenlő szinten állt a svájci frankkal, 1918-ban 100 frank már 167 levával volt egyenértékű, 1924-ben pedig 2505 levával.⁴⁰

A térség országai közül a leghosszabb ideig tartó pénzromlás folyamatával Lengyelországnak kellett szembenéznie. Az önálló lengyel állam létrejötte után érvényben lévő hatféle valutát csak 1920-ban váltotta fel a lengyel марка, mint hivatalos fizetőeszköz, amelynek értéke az ország háborús erőfeszítései miatt folyamatosan romlott. Míg a forgalomban lévő bankjegymennyiség 1918 novemberében 150 ezer lengyel már-

kát tett ki, addig 1924 áprilisában 570 millió márkát. 1924 tavaszára a lengyel марка teljesen elértéktelenedett.⁴¹ Lengyelországban a hiperinflációt csak 1924 elején sikerült megfékezni az új értékálló valuta, a zloty bevezetésével.⁴²

Az első világháború utáni gazdasági kimerülés általános kísérőjelensége, az infláció paradox módon hozzájárult a régió államainak gazdasági helyreállításához. Az infláció ugyanis a legtöbb közép- és kelet-európai országban áthidalta azt a problémát, amelyet a térségben megmutatkozó akut tőkehiány, az alacsony belső tőkefelhalmozás és a korábbi tőkekapcsolatok megszakítása jelentett. A pénz elértéktelenedése valamennyi országban sajátos inflációs konjunktúrát teremtett. A forgótőke, a takarékbetét-állomány ugyan jórészt megsemmisült, de a korábbi adósságok nagy része is jelentéktelenné vált.⁴³

Az inflációs finanszírozás Magyarország gazdaságában sajátos látzat-konjunktúrát teremtett, mivel a rohamos ütemben elértéktelenedő pénztől valamennyi társadalmi réteg gyorsan próbált megszabadulni. Ennek során a vállalkozók reáltőkébe igyekeztek konvertálni a napról napra kevesebbet érő koronájukat. Ebben az időszakban a vállalatok óriási részvénykibocsátásokba fogtak. Egyedül Magyarországon 500 milliárd korona értékben bocsátottak ki részvényeket. Megjegyzendő, hogy ez a tevékenység egyáltalán nem tekinthető a beruházási kereslet valós élénkülésének, hanem sokkal inkább egy olyan reménytelen kísérlet volt arra, hogy a vállalkozások alaptőkéje lépést tartson az inflációs rátával.⁴⁴

Az infláció valamennyi országban gazdasági konjunktúrát teremtett, ezzel meggyorsította a háborúban elpusztult termelési kapacitások újbóli helyreállítását, valamint a háború előtti termelési szint elérését, illetve nem egy esetben annak meghaladását.⁴⁵ Az inflációs konjunktúra elősegítette az ipari termelés és a foglalkoztatottság növekedését. Az infláció következtében a fém-, az acél és a szénipar termelése megkétszereződött és elérte a háború előtti szint 70%-át. Ugyanezen időszakban a feldolgozóipar termelése és a szektorban foglalkoztattok száma 1/3-dal növekedett.⁴⁶ 1921–1924 között mintegy 25–30%-kal bővült az ipari termelés, amelynek színvonala 1924-re elérte a háború előtti 75%-át. Ugyanakkor a pénzromlás pozitív hatásai a magyar gazdaságban csak rövid ideig tartottak és az inflációs folyamat nem oldotta meg az alacsony hazai tőkefelhalmozás problémáját.

Ausztriában az infláció gazdaságélénkítő hatása abban nyilvánult meg, hogy 1919 és 1922 között a gyárak száma 6283-ról 7414-re emelkedett. Az inflációs konjunktúra következtében a vegyes vállalatok száma megháromszorozódott. Az osztrák bruttó hazai termék 1921-ben 10,7% és 1922-ben pedig 9%-kal növekedett.⁴⁷ Az infláció által keltett

gazdasági fellendülés a beruházási javak iránt teremtett legnagyobb keresletet. A vastermelés, amely 1920-ban a háború előtti szint 1/6-án mozgott, 1922-ban már több mint 50%-ot ért el, az acéltermelés pedig több mint 80%-ot tett ki az 1913-as szinthez képest.⁴⁸ Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy az infláció ösztönözte gazdasági növekedés egyáltalán nem oldotta meg az osztrák gazdaság strukturális problémáit, mivel a tőke jelentős része a produktív jellegű beruházások helyett egyre inkább a spekulatív befektetések irányába fordult.

A Szerb-Horvát-Szlovén Királyságban az infláció konjunktúraélénkítő hatása főleg az ipari beruházások terén mutatkozott meg. 1918 és 1922 között – kihasználva a növekvő fogyasztói keresletet és az alacsony bérköltségeket – a délszláv államban több mint 500 vállalatot alapítottak, miközben a gyáriparban foglalkoztatott munkások létszáma 38%-kal növekedett. Bulgáriában az ipari termelés 1919 és 1923 közötti időszakban 91%-kal növekedett, amely közel 50%-kal haladta meg az 1911-es szintet.⁴⁹

Csehszlovákiában, ahol az inflációt kezdettől fogva sikerült kontroll alatt tartani a magas inflációs árak – a termelési költségek elfedése mellett – elősegítették a beruházási tevékenységet, ezért az ipari termelés 1921-ben már elérte a világháború előtti szintet. 1921-ben azonban, hasonlóan a nyugat-európai győztes hatalmak gazdasági életéhez, túltermelési válság bontakozott ki, amely mintegy 15–20%-kal visszavetette a termelést. A csehszlovák gazdaságban a termelés volumenének folyamatos növekedésére csak az 1920-as évek második felében került sor.⁵⁰

Lengyelországban az első világháborút követően kibontakozott hiperinfláció alig tudott pozitív hatást kifejteni a gazdaságra. A háború utáni években a gazdaság teljesítménye oly mértékben visszaesett, hogy az ipari termelés az 1913. évi szint 35%-át tette ki.⁵¹ Ugyanakkor az inflációs konjunktúra következtében az iparban foglalkoztatottak száma 1920 és 1922 között közel 135%-kal növekedett. A Lengyel Köztársaságban a nemzeti valuta leértékelése hozzájárult a belföldi piac felvevőképességének helyreállításához. Az ún. „inflációs adó” az 1918 és 1923 közötti időszakban a költségvetési bevételek közel 2/3-át tette ki.⁵² Lengyelországban az inflációs konjunktúra gazdaságösztönző hatásai csak korlátozott mértékben érvényesültek, és 1923-tól újabb hiperinfláció vette kezdetét.

4. Konklúzió

Összességében véve elmondható, hogy az első világháborút követő területi változások, a gazdaság teljesítményének visszaesése, az általános nyersanyaghiány, valamint egyes közép-és kelet-európai országokat (Lengyelország és Szerbia) sújtó háborús károk rendkívül megnehezítették a térség államainak gazdasági talpra állását. Ausztria és Magyarország esetében további nehézséget jelentett az egykori nagy gazdasági térséget és közös piacot jelentő Osztrák–Magyar Monarchia, amely több évszázados gazdasági munkamegosztást számolt fel.⁵³ Az egykori közös piacként működő Monarchia megszűnésével 7 önálló vámterület jött létre. A vámhatárok hossza elérte a 6 ezer kilométert. 1918 utáni időszakban a közép- és kelet-európai országok külkereskedelmi forgalmukat világpiaci áron, devizafizetéssel és vámakadályok mellett bonyolították le.⁵⁴

A gazdasági kimerülés természetes velejárója volt az infláció felgyorsulása, mivel a régió legtöbb országában az egyre növekvő költségvetési hiányt fedezetlen papírpénz kibocsátásával oldották meg. A világháború után kibontakozott inflációs folyamat részben hozzájárult a régió gazdaságainak rövid ideig tartó fellendüléséhez, ugyanakkor egyértelműen káros hatással volt a lakosságra nézve. A pénz elértéktelenedése miatt ugyanis a megtakarítások szintje minimálisra csökkent és a likvid források helyett a spekulatív célokat szolgáló befektetések jelentősége értékelődött fel. Ennek legfőbb nyertesei a korábbi tőkés- és tulajdonososztály tagjai voltak, míg a reálbérek drasztikus visszaesése következtében (1920-ra a világháború előtti szint egyharmadára csökkentek) a veszteségek a bérből és fizetésből élő alkalmazottak és ipari munkások voltak. Végül az infláció által teremtett gazdasági konjunktúra nem oldotta meg a térségben az általános tőkehiány és a belső tőkefelhalmozás alacsony szintjének problémáját.

Közép- és Kelet-Európában 1922–23-ra ugyan lezárultak az első világháborút közvetlenül követő időszak gazdasági megpróbáltatásai, de egyetlen ország sem tudott fenntartható gazdasági növekedést elérni és a megváltozott új külső körülményekhez igazodni. A gazdasági növekedés beindításához ugyanis megfelelő mértékű hazai tőkefelhalmozásra és külföldi forrásbevonásra, valamint gazdasági-pénzügyi stabilizációra volt szükség.

JEGYZETEK/NOTES

1. Aldcroft, Derek H.–Morewood Steven (1995): *Economic Change in Eastern Europe since 1918. Inflation, reconstruction and stabilization.* Edward Elgar Publishing Limited. 24–25. old.
2. A kérdéskörrel lásd Gulyás László (2019): *Az Osztrák–Magyar Monarchia bukásának előzményei a Nagy Háború alatt.* In. Gulyás László (szerk.): *Trianonról közérthetően. Tizenkét előadás a nemzeti, polgári, konzervatív történetírás jegyében.* 15–37. old. Wilson szerepéről lásd még Gulyás László–Szávai Ferenc (2019): *Wilson elnök szerepe az Osztrák–Magyar Monarchia szétzúzásáról szóló geopolitikai döntés megszületésében.* *Geopolitikai Szemle* I. évfolyam 1. szám 2019/1. szám 165–176. old.; Gulyás László–Szávai Ferenc (2018): *Közép-Európa és Wilson 14 pontja.* *BBC History* 2018/október 46–51. old.
3. Ivan T. Berend–György Ránki: *Polen, Ungarn, Rumänien, Bulgarien und Albanien 1914–1980.* In. Wolfram, Fische –Van Houtte, Jan. A.–Kellenbenz, Hermann–Mieck, Ilja–Vittinghoff, Friedrich (1987): *Handbuch der Europäischen Wirtschafts- und Sozialgeschichte.* Band 6. Klett-Cotta. Stuttgart. 776. old.
4. Palotás Emil (2003): *Kelet-Európa története a 20. század első felében.* Osiris Kiadó. Budapest 187. old. Továbbá Gulyás László (2018): *A jugoszláv állam születése.* *BBC History* 2018/december 83–87. old.
5. Berend–Ránki (1987): 776. old. Továbbá Gulyás László–Csüllög Gábor: *Nagy Románia születése* *BBC History* 2018/december. 78–82. old.
6. Berend–Ránki (1987): 776. old.
7. Németh István: *Az első Osztrák Köztársaság (1918–1938).* In. Németh István–Fiziker Róbert szerk. (2011): *Ausztria a 20. században. Az „életképtelen” államtól a „Boldogok szigetéig”.* L’Harmattan Kiadó. Budapest. 131. old.
8. Berend T. Iván–Ránki György (1976): *Közép-Kelet-Európa gazdasági fejlődése a 19–20. században. Második bővített kiadás. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.* Budapest. 259. old.
9. Berend–Ránki (1976): 260. old.
10. Kaposi Zoltán (2002): *Magyarország gazdaságtörténete 1700–2000.* Dialóg Campus Kiadó. Budapest–Pécs. 278. old.
11. Romsics Ignác (1999): *Magyarország története a XX. században.* Osiris Kiadó. Budapest. 152. old.
12. Teichova, Alice: *Industry.* In. Kaser, Michael E.–Radice, Edward A. (ed.) (1985): *The Economic History of Eastern Europe 1919–1975. Vol. I.* Clarendon Press. Oxford. 227. old.
13. Romsics (1999): 152. old.
14. Kaposi Zoltán (2004): *A 20. század gazdaságtörténete.* Dialóg Campus Kiadó. Budapest–Pécs. 98. old.
15. Gulyás László: *Az első világháború és Trianon következményei a magyar gazdaságra.* In. Gulyás László szerk. (2009): *A modern magyar gazdaság*

- története Széchenyitől a Széchenyi tervig. JATE Press Szegedi Egyetem Kiadó. Szeged. 109. old.
16. Ivan T. Berend (2006): *An Economic History of Twentieth-Century Europe, Economic Regimes from Laissez-Faire to Globalization*. Cambridge. Cambridge University Press. 51. old.
 17. Ivan T. Berend: Agriculture. In: Kaser, Michael E.–Radice, Edward A. (ed.) (1985): *The Economic History of Eastern Europe 1919–1975*. Vol. I. Clarendon Press. Oxford. 151. old.
 18. Teichova (1985): 224. old.
 19. Szokolay Katalin (2006): *Lengyelország története*. Balassi Kiadó. Budapest. 157. old.
 20. Davies, Norman (2006): *Lengyelország története*. Osiris Kiadó. Budapest. 735–736. old.
 21. Teichova (1985): 225. old.
 22. Berend (1985): 151. old.
 23. Barbara, Jelavich (2000): *A Balkán története*, II. kötet. Osiris Kiadó. Budapest. 125. old.
 24. Berend–Ránki (1976): 262. old.
 25. Uo.
 26. Radice, Edward Albert: General Characteristics of the Region between the Wars. In: Kaser, Michael E.–Radice, Edward A. (ed.) (1985): *The Economic History of Eastern Europe 1919–1975*. Vol. I. Clarendon Press. Oxford 36. old.
 27. Teichova (1985): 226. old.
 28. Berend–Ránki (1976): 262. old.
 29. Berend (1985): 152. old.
 30. Teichova (1985): 225. old.
 31. Berend (1976): 263. old.
 32. Iván T. Berend–György Ránki (1977): *East-Central-Europe in the 19th and 20th centuries*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 88. old.
 33. Rab Virág (2010): *Diagnózisok és terápiák. Javaslatok az európai gazdaság újjáélesztésére az első világháború után*. Gondolat Kiadó. Budapest 94. old.
 34. Berend T. Iván (1987): *Válságos évtizedek. A 20. század első fele közép- és kelet-történetének interpretációja*. Magvető Kiadó. Budapest. 267. old.
 35. Romsics (1999): 153–154. old.
 36. Berend–Ránki (1976): 267. old.
 37. Teichova, Alice: Die Tschechoslowakei 1918–1980. In: Wolfram, Fischer–an Houtte, Jan. A.–Kellenbenz, Hermann–Mieck, Ilja–Vittinghoff, Friedrich (1987): *Handbuch der Europäischen Wirtschafts- und Sozialgeschichte*. Band 6. Klett-Cotta. Stuttgart. 619. old.
 38. Szávai Ferenc: A Horthy-korszak gazdasági élete 1920–1945. In: Gulyás László szerk. (2009): *A modern magyar gazdaság története Széchenyitől a Széchenyi tervig*. JATE Press Szegedi Egyetem Kiadó. Szeged. 114. old.
 39. Rab (2010): 98. old.
 40. Berend–Ránki (1987): 807. old.

41. Berend–Ránki (1977): 88–89. old.
42. Szokolay (2006): 161. old.
43. Berend–Ránki (1976): 289–290. old.
44. Draskóczy István–Buza János–Kaposi Zoltán–Kövér György–Honvári János (1998): Magyarország gazdaságtörténete a honfoglalástól a 20. század közepéig. Harmadik részben átdolgozott kiadás. Aula Kiadó. Budapest. 337. old.
45. Berend–Ránki (1976): 290–291. old.
46. Aldcroft–Morewood (1995): 34. old.
47. Bachinger, Karl: Österreich von 1918 bis zur Gegenwart. In: Wolfram, Fischer–an Houtte, Jan. A.–Kellenbenz, Hermann–Mieck, Ilja–Vittinghoff, Friedrich (1987): Handbuch der Europäischen Wirtschafts- und Sozialgeschichte. Band 6. Klett-Cotta. Stuttgart. 535. old.
48. Berend–Ránki (1976): 291. old.
49. Aldcroft–Morewood (1995): 34. old.
50. Berend–Ránki (1976): 291. old.
51. Roszkowski, Wojciech (1986): Poland’s economic performance between the two world wars. In: East European Quarterly, 20/1986, 288. old.
52. Aldcroft, Derek H. (1997): Studies in the Interwar European Economy. Ashgate. Aldershot, Hants, England. 69–70. old.
53. Gulyás László: Az Osztrák–Magyar Monarchia, mint közös piac szétesése. In: Domonkos Endre–Marinovich Endre–Sáringer János szerk. (2018): Kelet-Közép-Európa politikai és gazdasági fordulatai a rövid XX. században. A Budapesti Gazdasági Egyetem és a Veritas Történetkutató Intézet közösen szervezett, 2018. április 13-i nemzetközi konferenciájának tanulmánykötete. 24. old.
54. Gulyás (2009): 111. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM/REFERENCES

- Aldcroft, Derek H.–Morewood, Steven (1995): Economic Change in Eastern Europe since 1918. Inflation, reconstruction and stabilization. Edward Elgar Publishing Limited. 22–42. old.
- Aldcroft, Derek H. (1997): Studies in the Interwar European Economy. Ashgate. Aldershot, Hants, England. 53–88 old.
- Bachinger, Karl: Österreich von 1918 bis zur Gegenwart. In: Wolfram, Fischer–Van Houtte, Jan. A.–Kellenbenz, Hermann–Mieck, Ilja–Vittinghoff, Friedrich (1987): Handbuch der Europäischen Wirtschafts- und Sozialgeschichte. Band 6. Klett-Cotta. Stuttgart. 521–562. old.
- Barbara, Jelavich (2000): A Balkán története, II. kötet. Osiris Kiadó. Budapest. 125–126. old.
- Berend T. Iván–Ránki György (1976): Közép-Kelet-Európa gazdasági fejlődése a 19–20. században. Második bővített kiadás. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 255–292. old.

- Berend T. Iván (1987): Válságos évtizedek. A 20. század első fele közép- és kelet-történetének interpretációja. Magvető Kiadó. Budapest. 267–294. old.
- Davies, Norman (2006): Lengyelország története. Osiris Kiadó. Budapest. 735–740. old.
- Draskóczy István–Buza János–Kaposi Zoltán–Kövér György–Honvári János (1998): Magyarország gazdaságtörténete a honfoglalástól a 20. század közepéig. Harmadik részben átdolgozott kiadás. Aula Kiadó. Budapest. 336–338. old.
- Gulyás László (2009): Az első világháború és Trianon következményei a magyar gazdaságra. In: Gulyás László szerk. (2009): A modern magyar gazdaság története Széchenyitől a Széchenyi tervig. JATE Press Szegedi Egyetem Kiadó. Szeged. 101–111. old.
- Gulyás László (2018/a): Az Osztrák–Magyar Monarchia, mint közös piac szétesése. In: Domonkos Endre–Marinovich Endre–Sáringer János (szerk.) (2018): Kelet-Közép-Európa politikai és gazdasági fordulatai a rövid XX. században. A Budapesti Gazdasági Egyetem és a Veritas Történetkutató Intézet közösen szervezett, 2018. április 13-i nemzetközi konferenciájának tanulmánykötete. 22–53. old.
- Gulyás László–Szávai Ferenc (2018): Közép-Európa és Wilson 14 pontja. BBC History 2018/október, 46–51. old.
- Gulyás László (2018): A jugoszláv állam születése. BBC History 2018/december 83–87. old.
- Gulyás László–Csüllög Gábor (2018): Nagy Románia születése BBC History 2018/december, 78–82. old.
- Gulyás László (2019): Az Osztrák–Magyar Monarchia bukásának előzményei a Nagy Háború alatt. In: Gulyás László (szerk.): Trianonról közérthetően. Tizenkét előadás a nemzeti, polgári, konzervatív történetírás jegyében. 15–37. old.
- Gulyás László–Szávai Ferenc (2019): Wilson elnök szerepe az Osztrák–Magyar Monarchia szétzúzásáról szóló geopolitikai döntés megszületésében. Geopolitikai Szemle I. évfolyam 1. szám 2019/1. szám 165–176. old.
- Ivan T. Berend: Agriculture. In: Kaser, Michael E.–Radice, Edward A. (ed.) (1985): The Economic History of Eastern Europe 1919–1975. Vol. I. Clarendon Press. Oxford. 148–209. old.
- Ivan T. Berend (2006): An Economic History of Twentieth-Century Europe, Economic Regimes from Laissez-Faire to Globalization. Cambridge. Cambridge University Press. 42–61. old.
- Iván T. Berend–György Ránki (1977): East-Central-Europe in the 19th and 20th centuries. Akadémiai Kiadó. Budapest. 86–102. old.
- Ivan T. Berend–György Ránki: Polen, Ungarn, Rumänien, Bulgarien und Albanien 1914–1980. In: Wolfram, Fischer–Van Houtte, Jan. A.–Kellenbenz, Hermann–Mieck, Ilja–Vittinghoff, Friedrich (1987): Handbuch der Europäischen Wirtschafts- und Sozialgeschichte. Band 6. Klett-Cotta. Stuttgart. 775–818. old.
- Kaposi Zoltán (2002): Magyarország gazdaságtörténete 1700–2000. Dialóg Campus Kiadó. Budapest–Pécs. 271–300. old.

- Kaposi Zoltán (2004): A 20. század gazdaságtörténete. Dialóg Campus Kiadó. Budapest–Pécs. 98–100. old.
- Németh István: Az első Osztrák Köztársaság (1918–1938). In. Németh István–Fiziker Róbert (szerk.) (2011): Ausztria a 20. században. Az „életképtelen” államtól a „Boldogok szigetéig”. L’Harmattan Kiadó. Budapest. 128–132. old.
- Palotás Emil (2003): Kelet-Európa története a 20. század első felében. Osiris Kiadó. Budapest. 162–187. old.
- Rab Virág (2010): Diagnózisok és terápiák. Javaslatok az európai gazdaság újjáélesztésére az első világháború után. Gondolat Kiadó. Budapest. 94–98. old.
- Radice, Edward Albert: General Characteristics of the Region between the Wars. In. Kaser, Michael E.–Radice, Edward A. (ed.) (1985): The Economic History of Eastern Europe 1919–1975. Vol. I. Clarendon Press. Oxford. 24–65. old.
- Roszkowski, Wojciech (1986): Poland’s economic performance between the two world wars. In. East European Quarterly, 20/1986. 288. old.
- Szávai Ferenc: A Horthy-korszak gazdasági élete 1920–1945. In. Gulyás László szerk. (2009): A modern magyar gazdaság története Széchenytől a Széchenyi tervig. JATE Press Szegedi Egyetem Kiadó. Szeged. 113–146. old.
- Szokolay Katalin (2006): Lengyelország története. Balassi Kiadó. Budapest. 157–179. old.
- Teichova, Alice: Die Tschechoslowakei 1918–1980. In. Wolfram, Fischer–Van Houtte, Jan. A.–Kellenbenz, Hermann–Mieck, Ilja–Vittinghoff, Friedrich (1987): Handbuch der Europäischen Wirtschafts- und Sozialgeschichte. Band 6. Klett-Cotta. Stuttgart. 601–622. old.
- Teichova, Alice: Industry. In. Kaser, Michael E.–Radice, Edward A. (ed.) (1985): The Economic History of Eastern Europe 1919–1975. Vol. I. Clarendon Press. Oxford. 222–322. old.